

"ТРЕТІЙ ШЛЯХ": СУЧАСНА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ У ПОШУКУ НОВОЇ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПЛАТФОРМИ

У статті розглядаються сучасні тенденції у західноєвропейському соціал-демократичному русі, пов'язані з поправлінням ідеологічних засад соціал-демократії і появою концепції "третього шляху" - альтернативи як радикальному неолібералізму, так і старій державно-корпоративній соціал-демократії. Розвиток західного суспільства призвів до того, що в економічній думці перемогли ліберальні цінності: змінилася структура зайнятості, економічна ефективність вийшла на перший план - відповідно й соціал-демократичні цінності зазнали трансформації, внаслідок чого почали говорити про "кризу ідентичності" соціал-демократичного руху. За таких умов "третій шлях" виступає альтернативою прагненням неоліберальної думки змінити систему соціального захисту. Розкривається майбутня перспектива концепції "держави добробуту" і можливість її заміни на "державу соціальних інвестицій".

Електоральні поразки кінця 70-х - початку 90-х років Ліберальної партії Великобританії, Соціал-демократичної партії Німеччини, провал соціалістично-орієнтованої реформи у Франції на початку 80-х років ХХ ст. є індикатором тих настроїв, які назріли в суспільстві й спричинили поворот суспільно-політичної думки у бік консерватизму та лібералізму. Створена система соціального захисту більше не гарантувала прихильність виборців до партій соціал-демократичного спрямування. Основна маса населення, або "середній клас", дедалі більше схиляється до самостійного визначення своїх потреб у сподіванні на їх краще задоволення. Індивідуалізація суспільних відносин руйнує робітничу солідарність, зменшуючи, тим самим, вплив профспілкових організацій на центри прийняття політичних рішень. Сучасна структура зайнятості не сприяє встановленню колективних зв'язків, зникають проміжні ланки між індивідумом та політичними структурами, внаслідок чого політика починає більше орієнтуватися на людину, точніше на "середнього" громадянина, а не на громадські утворення, соціальні інституції, зокрема профспілки. Результатом цього є втрата соціал-демократичними партіями свого значення як політичної організації профспілкового і робітничого рухів. Отже, потрібно шукати нові орієнтири та нові інструменти впливу на реальність.

Як відповідь на вимоги часу з'являється "третій шлях". Цей термін не має чіткого визначення. Навіть в історії соціалізму він вико-

ристовувався багато разів, причому у різних ситуаціях і у різних контекстах. Цим терміном послуговувався австро-марксизм у період між двома світовими війнами, аби знайти шлях між більшовизмом та соціалізмом, поєднуючи позитивні сторони кожного з них, з метою розвитку реалістичної стратегії досягнення соціалізму у світі, де комунізм, фашизм та капіталізм відігравали основні ролі.

Після Другої світової війни демократичний соціалізм теж вважався певним "третім шляхом" між необмеженим капіталізмом та догматичним комунізмом. Цей термін використовувався протягом "Празької весни" 1968 р., коли була розроблена програма ринкового соціалізму поза більшовицькою системою планування та переважаючою приватною власністю у ринкових системах.

Сучасний "третій шлях", запропонований Тоні Блером, можна було б також вважати переглядом домінуючих ідеологій з метою успішного врядування - тобто ситуативне (у межах однієї країни) розв'язання нагальних проблем, якби за цим не стояли значно істотніші зміни.

Головна теза, яка превалує у сучасному розумінні "третього шляху", та, що традиційні політичні методи та цінності є неадекватними сучасному стану речей. Ні неолібералізм 80-90-х років з його ідеологією вільного ринку і невтручанням держави, ні традиційний соціалізм "держави добробуту" не довели своєї ефективності і не дали відповіді на нагальні проблеми, виражені в термінах зайнятості,

соціальної стабільності, динамічного технологічного розвитку, у боротьбі з безробіттям, інфляцією.

Т.Мейер, один з провідних інтелектуалів і прибічників "третього шляху", розглядає його як нову ревізію соціалістичної ідеї, що має виступати вдалим поєднанням основних ідеологій для продуктивного регулювання суспільних відносин. "Таким чином, перед соціал-демократами більше не стоїть альтернатива - приватна або державна власність; проблема полягає у тому, до якої межі має простягатися приватний капітал і яким чином має контролюватися державна власність. Більше не стоїть питання про навчання та продукування еліт, з одного боку, або такі ж самі можливості для всіх, з іншого, - тепер йдеться про освіту для всіх і допомогу особливо талановитим. Більше не стоїть питання вибору - розвивати чи не розвивати "державу добробуту", питання полягає у її фінансуванні та організації, а також у тому, до яких меж вона має розвиватися" [1].

Враховуючи все це, "третій шлях" передбачає не просте поєднання традиційних ідеологій, так звану умовну "золоту середину" між ними: нова концепція ґрунтується на новій термінології, яка значно повніше передає зміст суспільного буття. Глобалізація, соціальне залучення (*social inclusion*), постіндустріальна "державна добробуту", медіа-простір, ризик, зміна соціальної структури, солідарна спільнота людей - громада (*community*), соціальна рефлексивність тепер визначають стратегічні цілі розвитку суспільства. "Третій шлях" окреслюється поняттями, які не входили до ліберального чи консервативного дискурсів, - він поєднує соціально-ліберальні й комунітаристські поняття в єдиний соціал-демократичний політичний проект. Відповідно, суспільні відносини мають бути повністю переглянуті згідно з новими реаліями і новими викликами епохи.

Демократична партія США

Хвиля перегляду суспільних відносин почала рухатися з США. Внаслідок меншої кількості обмежень, встановлених державою, американське суспільство розвивається більш динамічно. Аналіз розвитку виробництва і суспільства у 80-90-ті роки свідчить, що у системі грошового обігу головну роль поступово починає відігравати нова індивідуальність - науково підготовлена людина творчої праці

(наприклад, програміст або менеджер) [2]. Саме проблема людського капіталу і стала основою передвиборної програми Біла Клінтона: гасло "люди понад усе" відображало основні напрями майбутньої стратегії розвитку. Причому, щодо соціального захисту населення, в адміністрації Клінтона можна багато чому почитися: за роки правління демократів (1992-1999) було створено додатково 19 млн. робочих місць, рівень безробіття у 1998 р. становив 4,3%, запроваджено виплати на утримання дітей, покращено систему освіти за рахунок податкових знижок, що зробило вищу освіту більш доступною [3]. До того ж адміністрацію Клінтона не можна звинуватити у надзвичайно високих соціальних витратах - навпаки, вони були зменшені, а в останні три роки (1998-2000 рр.) спостерігався стабільний профіцит бюджету. Нові підходи, як бачимо, не тільки дозволили перемагати на виборах, а й здійснити успішне державне управління.

Саме у групі консультантів з оточення Клінтона (так званих "нових демократів", які з'явилися на початку 80-х років, а нині об'єднані навколо Ради Демократичного Лідерства, РДЛ (*Democratic Leadership Council, DLC*)) народилося сучасне визначення терміна "третій шлях". Започатковуючи у 1985 р. цю організацію, її засновники насамперед мали досить прагматичні цілі: удосконалення лозунгів і виборчих технологій задля розширення електоральної бази. Як відмічає Аль Фром, який очолює РДЛ з 1992 р., йшлося про створення політичного продукту, можливості його продажу на ринку політичних ідей і формування "нової демократичної більшості". Але через деякий час стало зрозуміло, що створення подібного продукту вимагає істотного оновлення партії, модернізації її ідеології. Питання про те, як саме має виглядати ця модернізація програмних засад Демократичної партії, спричинило серед членів партії серйозні дебати. Поворотним пунктом у формуванні нової ідеології вважається конференція РДЛ у Новому Орлеані у 1990 р., де було прийнято Декларацію, ідеї якої оприлюднено в головному друкованому органі РДЛ. Його стару назву "*Mainstream Democrat*" ("Ортодоксальний демократ") було змінено на "*New Democrat*" ("Новий демократ"), відповідно і прибічники також почали називати себе "новими демократами", що свідчить про істотні зміни політичних орієнтирів

і цілей. Основними ідеями Новоорлеанської декларації є:

по-перше, економічне зростання в умовах вільного ринку, який регулюється у суспільних інтересах, характеризується як основне джерело добробуту кожного громадянина. Акцент робиться не на традиційній проблемі перерозподілу доходів, а на наданні більшого динамізму системі "демократичного капіталізму", яка протиставляється не тільки різноманітним модифікаціям соціалізму, а й моделі капіталізму без демократії;

по-друге, держава більше не розглядається як інструмент, за допомогою якого можна вирішувати проблеми суспільства. Держава - це, скоріше, інститут, який створює умови для розв'язання громадянами своїх проблем. Допускається навіть ідея не розширення, а скорочення функцій держави за рахунок ліквідації малоефективних програм, у тому числі і соціальної спрямованості;

по-третє, виключається можливість перебирання на себе більших зобов'язань у забезпеченні соціальної рівності, ніж це допускає концепція рівних стартових можливостей. Держава, згідно з новою концепцією, має допомагати знедоленим повернутися до нормального життя, а не привчати їх жити на допомогу по безробіттю.

Узагальнюючи ідеї Новоорлеанської декларації, обраний у 1990 р. головою РДЛ губернатор штату Арканзас Б.Клінтон на конференції РДЛ у травні 1991 р. у Клівленді пояснював, що мова йде про особливий, якісно новий підхід до визначення політичних цілей, який "відкидає старі категорії і, відповідно, хибні альтернативи", поєднує ліберальні і консервативні погляди, "але не є ні тим, ні іншим". Цей підхід і почали називати "третім шляхом".

Ще конкретніше ідеї "нових демократів" було втілено у "Новій декларації прогресу", затвердженій 1996 р. напередодні президентських виборів. У ній робиться спроба визначити, які принципи організації життя суспільства і ролі в ній держави відповідають уявленням "нових демократів" про прогрес. Головна ж ідея полягає в тому, що нові прогресисти намагаються замінити стару політику субординації в системі ієрархічної піраміди держави новою політикою, за якою владою наділяються індивідууми та колективи. Оскільки не можна більше покладатися на те, що величезний державний апарат піклувати-

меться про людей, то настав час розробити нову політику і нові інститути, які дозволять людям піклуватися про самих себе [4].

Вихідною точкою для "нових демократів" при аналізі соціальних змін у вищезазначених документах є принципи, що можна охарактеризувати як "нова економіка" і "нова соціологія".

Нова економіка враховує тенденції глобалізації у постіндустріальному світі, який ґрунтується на знаннях та інформаційних технологіях. Урядова політика за таких умов має призвичаїтися до динамічного зростання ринків, швидкого технологічного розвитку, гнучкості продуктивних сил. Про це можна говорити також і в термінах нової соціології: криза традиційних форм сімейного життя, жіноча емансипація, зростання середнього класу, який у той же час продукує бідність та виключення з суспільних відносин (*social exclusion*).

За словами Аль Фрома, філософію "третього шляху" можна сформулювати у такий спосіб: "Головним принципом є рівність можливостей для всіх. В основі громадянської етики має лежати взаємна відповідальність. Основною цінністю є спільнота (*community*). Ця перспектива залежить від зростання економіки, яка є передумовою забезпечення всіх рівними можливостями і яка дозволяє уряду допомагати громадянам рухатися вперед" [5]. На основі аналізу цих світових тенденцій була побудована ефективна урядова політика Б.Клінтона, яка й надихнула Т.Блера на переорієнтацію Лейбористської партії.

"Третій шлях" Тоні Блера

Вихідною точкою у концепції "третього шляху" як для Клінтона, так і для Блера є сприйняття глобалізації економічних відносин як факту, який не потребує застережень, з усіма наслідками для національних ринків [6]. Адже глобалізація взагалі і економічна, зокрема, не є чітко окресленим поняттям, оскільки має багатовимірну структуру, яка не може обмежуватися тільки економічними показниками світової торгівлі. Зокрема, засоби комунікації, екологічні проблеми, хвороби, культурні зв'язки, міграції розмивають політичні кордони національних держав незалежно від їхнього бажання.

У той же час глобалізація не означає створення єдиного глобального ринку для товарів, тим паче для робочих сил - швидше їх можна

назвати транснаціональними. Відповідно, не існує єдиного світового ринку, на якому різні суб'єкти економічної діяльності вільно конкурують. Велика кількість національних економік не задіяна навіть у цих транснаціональних ринках, а значну частину транснаціональних ринків швидше можна назвати регіональними, ніж глобальними (це стосується, насамперед, Європейського Союзу). Про глобалізацію згадують тоді, коли треба виправдати експансію на нерозвинуті ринки, оскільки в умовах нерівномірного розвитку країн від цього більше виграють розвинуті країни, такі як США, Великобританія, Німеччина, Франція. Таке беззастережне прийняття глобальних ринків легше поєднати з неоліберальною традицією і є частиною прагматичних цілей, пов'язаних зі зростанням показників національних економік.

Прагматична складова досить чітко простежується у новій концепції Тоні Блера. Чого лише варте його висловлювання, що Лейбористська партія - це "про-бізнесова" партія. Проте назву "робітничая партія" вже сьогодні можна вважати анахронізмом, оскільки на виборах 1997 р. за лейбористів проголосувало до 40% представників середнього класу та "білих комірців", що набагато більше, ніж завжди - у 1992 р. ця частка становила 28% [7]. У той же час з початку 90-х років спостерігається послаблення зв'язків з профспілками, що виражається у зменшенні кількості голосів, які подають профспілки на щорічних конференціях: з 90-95%, у 80-х роках до 70% - у 1993 р. Блер хоче довести послаблення зв'язків до логічного завершення і покінчити з колективним членством профспілок взагалі.

У цьому є певний сенс, оскільки діяльність профспілок не відповідає критеріям масовості та вимогам сучасного розвитку суспільства. Як вже зазначалося, структура зайнятості не сприяє встановленню корпоративних зв'язків, а середній клас становить тепер основну частину суспільства. Відповідно, спостерігається зменшення кількості членів англійських тред-юніонів - після 1979 р. вони втратили понад 5 млн. членів. Такий самий процес відбувається і у Франції, де діяльність профспілок не була дуже скоординованою, а тепер падає і частка працездатного населення, задіяного в них - в середині 80-х років вона становила 25%, а 1997 р. - вже тільки 10%. Процес укладання колективних договорів щодо заробітної плати, який належав

переважно профспілкам, децентралізується у Бельгії, Данії, Швеції, Ірландії, Німеччині [8].

Втрата тотожності соціал-демократів з робітничим рухом, натомість, розкриває нові перспективи. Якщо раніше робітник розглядався опосередковано через профспілковий рух, через різні робітничі організації, то тепер, внаслідок структурних змін, соціал-демократи мають запропонувати індивідуальні форми соціального захисту. Як приклад можна навести пенсійну реформу у Великобританії, розраховану на поступовий перехід до приватних заощаджень.

Як вже наголошувалося, поява нової "індивідуальності" слугує нині встановленню нових форм економічної взаємодії. В системі економічних відносин людина більше не є номінальним виробником додаткового продукту. Не справджується передбачення Маркса щодо людини як машинного придатка, відчуженого від виробництва. Людина відділяється від безпосереднього виробництва, перетворюючись на інтелектуальну творчу особистість, яка стоїть над виробництвом і керує ним. Людський творчий потенціал сприяє виробництву додаткового продукту. Тож, нових підходів вимагає і система освіти. Спільна заява Шрьодера та Блера акцентує увагу на тому, що "нові технології несуть радикальні зміни в характері виробництва... одне-єдине місце роботи - в минулому. Соціал-демократи мають проявляти більшу гнучкість і одночасно зберігати мінімальні норми соціальної підтримки" [9].

Освіта має бути розрахована на те, що людині потрібно буде весь час надолужувати знання внаслідок швидкого розвитку технологій, інакше вона опиниться в категорії малооплачуваних некваліфікованих працівників. "Освіта не повинна розглядатися як "разовий" шанс: доступ і використання можливостей освіти є тепер найважливішою формою гарантії в сучасному світі. Тому уряди повинні бути відповідальні за те, щоб створити умови, в яких кожен окремий індивід міг би підвищувати свою кваліфікацію і використовувати свої можливості в повну силу" [10].

Взаємодія уряду і суспільства

Переосмислення, або навіть "винахід" нової системи управління з відповідними політичними ролями уряду та суспільства є одним з ключових понять концепції "третього

шляху", що має два виміри. Перший базується на тому, що в сучасному суспільстві надзвичайно важко намагаться керувати розвитком суспільства, перебуваючи на самій верхівці владної піраміди. Отже, потрібно шукати нові форми взаємодії між політичною системою та громадянським суспільством, за словами Т.Мейера, "новий розподіл праці між державою та соціальними акторами" [11]. Уряд має стати партнером у суспільних відносинах, виконуючи роль посередника між різними соціальними агентами. Цей процес схожий на приватизацію, коли певна частка повноважень передається, делегується іншим суб'єктам. У принципі, має діяти правило делегування владних повноважень на якомога нижчий рівень. Цей процес бачиться як основа розвитку демократії та подальшої автономізації соціальних агентів. Однак існує загроза, що функції регулювання будуть "втрачені" в ліберальному сенсі, тобто будуть поглинуті законами ринку, що є неприйнятним. Зважаючи на це, за концепцією "третього шляху" пропонується розрізнити ринкові відносини як такі, що спрямовані на отримання прибутку приватним капіталом, і суспільні відносини не між суб'єктами ринкових відносин, а між суб'єктами, які спрямовують свою діяльність на досягнення загальних цілей. Прикладом такої автономізації може слугувати хоча б конституційна реформа Тоні Блера, спрямована на автономізацію Уельсу та Шотландії.

Другий вимір передачі політичних функцій громадянському суспільству полягає у відповідному збалансуванні індивідуальних прав та обов'язків. На цій тезі особливо наголошують комунітаристи. Громадянське почуття обов'язку має підсилюватися здатністю вирішувати проблеми власноруч і тільки тоді, коли це неможливо, делегувати ці проблеми політичній системі [12]. Причому, у цьому сенсі важливо усвідомлювати, що цей процес не має виглядати, як відмова держави від виконання своїх функцій. Це спроба віддати надлишки державного втручання тим суб'єктам, які здатні подолати проблему самостійно і на добровільній основі. Проте знову виникає загроза приватизації громадської відповідальності не громадою (*community*), а суб'єктами ринку у ліберальному сенсі. У спільній заяві Шрьодера та Блера ця нота звучить досить переконливо: "Ми підтримуємо ринкове господарство, а не ринкове суспільство" [13].

Як бачимо, одним з важливих аспектів концепції "третього шляху" є звернення до комунітаристських ідей, що виражається і в зверненні до нової ролі індивідуальності в суспільних відносинах, і в орієнтації на різного роду соціальні утворення - замітники державних інституцій. Під сучасною громадою розуміють різноманітні неструктуровані соціальні утворення, які формуються за різними ознаками, як традиційними (локальними, релігійними або етнічними), так і новими. До останніх належать насамперед соціальні рухи - екологічні, релігійні, рухи, що стосуються певного роду етичних проблем. Усі ці рухи створюють умови для формування "нової соціальності", яка протиставляється дезінтегруючим факторам індивідуалізації та сепаратистських тенденцій (або, в термінах комунітаристів, "культурі роз'єднання"). Комунітаристи вважають, що удосконалення особистості є основою для перебудови суспільства. Однак вони підкреслюють, що самовдосконалення особистості може забезпечити вдосконалення суспільства тільки за умови дії індивіда через соціальні групи. Засади цієї теорії можна прослідкувати в концепції "*stakeholder society*", на яку орієнтуються як політичні лідери (Т.Блер, Б.Клінтон), так і ідеологи "третього шляху" (наприклад, Т.Мейер).

Т.Блер особливо цікавиться концепцією "суспільства учасників (зацікавлених)" (*stakeholder society*). Суть цієї ідеї полягає в тому, що визначальна роль в економіці і суспільстві власників-акціонерів (*shareholder society*) переходить до всіх основних учасників процесу виробництва, розподілу і надання послуг - найманого персоналу, компанії, фірм, підприємств, а також учасників корпоративних зв'язків, споживачів, різного роду соціальних громад. Таке суспільство апелює до двох основних цінностей лейбористів: перерозподіл і участь (*participation*). Ця ідея має сприяти новій, більш широкій інтерпретації соціал-демократичної концепції економічної демократії, яка до цього часу асоціювалася лише з правами профспілок, загальним підвищенням ролі осіб найманої праці в політичному процесі. Тепер же постає питання про участь громадян у прийнятті рішень. Проте, як наголошувалося вище, існують сумніви щодо адекватного перерозподілу як обов'язків, так і прав внаслідок відсутності механізму такого перерозподілу.

Від "держави добробуту" до "держави соціальних інвестицій"

Немає сумніву, що сьогодні соціал-демократам необхідно переглянути концепцію "держави добробуту". Цьому є багато причин:

- постійно зростає вартість медичного обслуговування;
- збільшення людей пенсійного віку серед працездатного населення;
- виплати по безробіттю інколи перевищують мінімальний рівень заробітної плати.

"Держава добробуту" - це консенсус між капіталістичним способом виробництва, який забезпечує ресурсами соціальні програми, і соціальною ідеєю, спрямованою на досягнення рівності та справедливості. Вона побудована на концепції постійного економічного зростання - успіхи Ерхарда в Німеччині в 50-х роках у побудові "соціально орієнтованої економіки" забезпечили легітимацію цього припущення. Починаючи з 60-х років, частка соціальних витрат у ВВП постійно зростала, спричиняючи тим самим хронічний дефіцит державного бюджету приблизно з початку 80-х років. Державний дефіцит, у свою чергу, призводить до зростання інфляції, яку, в принципі, можна обмежити монетарними методами. До того ж тривале витягування приватного капіталу у державний сектор зменшує джерела і стимули для приватних капіталовкладень і призводить до зростання ставки відсотка. Це один бік справи, який негативно впливає на економіку.

З другого боку, "держави добробуту" не спроможна традиційними способами розв'язати проблему ефективності соціальних програм. "Третій шлях", - як зазначає Т.Мейер, - повинен поставитися до цього питання прагматично. Адже кожна людина має право на гідне життя. Відповідно до цього, мають бути переглянуті такі концепти, як "справедливість", "рівність шансів"

Ентоні Гідденс, ідеологічний наставник Тоні Блера, пропонує розглядати нерівність як сумісне з концепцією "справедливого суспільства" явище. Справедливість має розглядатися не як "рівність результатів", а як "рівність можливостей". Втім, таке радикалізоване ставлення до "справедливості" спричинить конфлікт з тією частиною населення, що користується з різноманітних пільг. Відповідно, в жодному з існуючих

суспільств не було досягнуто "рівності можливостей" [14].

Взагалі, на думку Гідденса, наприкінці ХХ ст. стало зрозуміло, що суспільство не здійснило того кроку вперед, що його передбачали мислителі епохи Просвітництва. Вони вірили, що більш глибоке розуміння соціальної та матеріальної реальності збільшує здатність керувати нею в інтересах людства. Дійсність, однак, не виправдала цих очікувань. Світ, в якому ми нині живемо, попри наші прагнення, нам невіддільний, надто хаотичний і ненадійний, в ньому багато чого виходить з-під контролю людини [15].

Соціалізм Просвітництва можна порівняти з деякою кібернетичною моделлю суспільного життя, яка доволі добре прораховує всі можливі варіанти. Соціалізм як проект "модерну" має якнайкраще організовувати систему, якщо її підпорядкувати директивному розуму, тобто державі (це найбільше стосується економіки) [16]. Однак дана схема придатна для значно простіших систем - суспільств з низькою рефлексивністю і з доволі стабільними життєвими традиціями.

Сучасне ж суспільство характеризується експансією "соціальної рефлексивності" (це поняття вводить Гідденс для позначення зворотного зв'язку, віддзеркалювання у суспільствах розвинутих країн), яка змінює структуру суспільних взаємовідносин [17]. "Держави добробуту" в таких посттрадиційних умовах не виправдовує свого існування, оскільки була створена як "міжкласовий компроміс" в умовах, що зазнали істотних трансформацій. Бюрократичний апарат стає все більш жорстким і безликим, залежність від різного роду виплат і допомог є реальністю, а не вигаданим неолібералами фактором.

Прибічники "третього шляху" намагаються віднайти оптимальний варіант соціального захисту населення. По-перше, наголошується на тому, що кожна людина повинна намагатись самостійно розв'язувати нагальні проблеми. Держава має тільки створити певні умови, які забезпечать людині можливість вільно розпоряджатися власним потенціалом. Зростає роль відповідальності самої людини за власну долю. Сприяння розвитку індивідуальності зумовлює встановлення більш тісних стосунків між членами суспільства, основою якого є рівність можливостей. Реалізація цього можлива через

доступність освіти, навчання і роботи як основи, як запоруки рівних можливостей. Соціальна допомога не може замінити соціального залучення. У реальному житті це поки що набуває форми достатнього економічного захисту населення -- забезпечення якомога більшої зайнятості.

Система державних соціальних послуг зазнає значних змін. Головною інновацією консерваторів, яку потім з деякими поправками застосували і соціал-демократи, є запровадження в цій системі комерційних засад. З одного боку, у сферу освіти, охорони здоров'я, систему соціального страхування допускаються приватні структури, а з іншого - запроваджуються принципи конкуренції і приватного менеджменту в управлінні даною сферою.

Важливу роль в "державі соціальних інвестицій" відіграє система освіти, її якість, різноманіття і професіоналізація. Саме така оновлена система, на думку соціал-демократів, допоможе суспільству увійти в "нову епоху" і дозволить створити стабільну модель розвитку, яку можна буде назвати "інформаційним суспільством" або суспільством, яке базується на знаннях (*knowledge-based society*) [18].

Щодо інших складових "держави добробуту", то вони мають бути переорієнтовані на досягнення максимального соціального "залучення" як "знизу", так і "зверху" соціальної піраміди. Звідси - постійне наголошення на

принципі субсидіарності, якому надається надзвичайно великого значення у сфері соціального страхування. Згідно з цим принципом, основну частку обов'язків і опікування тими, хто цього потребує, має взяти на себе саме суспільство, чи то через соціальні групи - громади, чи то через благодійні організації, або навіть через окремих громадян. Стосовно пенсійного забезпечення, то наголос робиться на індивідуальних заощадженнях у приватних пенсійних фондах. Такий розподіл, з одного боку, звільняє державу від надмірного навантаження, з другого - сприяє кращому функціонуванню громадянського суспільства і зміцненню солідаристських начал [19]. Отже, як відмічав Росселі, "соціалізм із абстрактної проблеми справедливості з кожним днем перетворюється на проблему можливостей" [20].

Загалом же можна сказати, що за концепцією "третього шляху" економічна політика, сформована ліберал-консерваторами, кардинально не змінюється. Проте ця концепція є не просто спробою знайти зручну нішу в політичному просторі, апелюючи одночасно і до соціал-демократичних, і до ліберальних цінностей, а радше прагненням віднайти альтернативний варіант державного регулювання у змінюваних умовах сучасного світу, її поширення в країнах Західної Європи та США засвідчує, що пропонується одна з найперспективніших моделей майбутнього розвитку людства.

1. European social democracy. Transformation in progress / Ed. Cuperus R., Kandel J. - Amsterdam: Fridrich Ebert Stiftung, 1998. - P. 51.

2. Васильчук ЮА. Постиндустриальная экономика и развитие человека // Мировая экономика и международные отношения. - 1997. - № 9. - С. 74.

3. Тенденции мировой экономики в 1998 году // Мировая экономика и международные отношения. - 1999. - № 8. - С. 63.

4. Загладин Н. Демократическая партия США: от либерализма к идеологии "Третьего пути" // мировая экономика и международные отношения. - 2000. - № 7. - С. 61.

5. Cuperus R. The Third Way: intellectual adventure, also for Continental Europeans! // Working papers for Forum "Scholars for European Social Democracy". - 2000.

6. Meyer Th. The Third Way at the Crossroads // International Politics and Society. 1999. № 3. http://www.fes.de/ipg/ipg3_99/artmeyer.html

7. Перегудов С. "Новая" Лейбористская Партия // Мировая экономика и международные отношения. - 1998. - № 3. - С. 77.

8. Callgham J., Tunney S. Prospects for social democracy: a critical review of the arguments and evidence // Comparative Politics. - 2000. - № 1. - P. 75.

9. Шрьодер Г., Блер Т. Шлях вперед для соціал-демократів Європи // Медведчук В. Дух і принципи соціал-демократії: українська перспектива. - К.: Основні цінності, 2000. - С. 179.

10. Там само.

11. Meyer Th. The Third Way at the Crossroads.

12. Там само.

13. Шрьодер Г., Блер Т. Вказ. праця. - С. 179.

14. Пантин И. К логике теоретического становления современного социализма // Полис. - 1996. - № 4. - С. ПО.

15. Там само.

16. Любин В. Европейские левые: дискуссия о проблемах и перспективах // Мировая экономика и международные отношения. - 1999. - № 7. - С. 104.

17. Там само.

18. Паризька декларація // XXI Конгрес Соціалістичного Інтернаціоналу (Париж, 8-10 листопада, 1999). - К., 1999. - С. 11.

19. *Перегудов С.* Вказ. праця. - С. 77.

20. *Пантин Й.* Вказ. праця. - С. 110.

Yuriy Taran

THE "THIRD WAY": CONTEMPORARY WEST EUROPEAN SOCIAL DEMOCRACY LOOKING FOR THE NEW THEORETICAL FOUNDATION

This article reviews new tendencies in West European social-democratic movement concerned with a shift to the right in its ideological background. The concept of the "third way" comes up as an alternative to both a radical neo-liberalism and an old statist-corporatist social-democracy. The development of western society led to the victory of the liberal values. As a result, the employment structure has changed and the economical efficiency became dominant. To meet these criteria social democracy's values transformed, and the "third way" conception has appeared as an alternative to neo-liberals' wishes to replace social security system. The article also observes the future of the "welfare state" conception and its replacement with a concept of the "social investment state".